

Стосовно сучасного дискурсу з прав людини можна дійти до таких висновків. Цей дискурс здійснюється в контексті зародження глобального світового лорядку на основі співставлення таких понять, як універсальність, культурна різноманітність і культурний діалог. Права людини виникають незалежно від юридичних встановлень і лише визнаються в законодавстві (в широкому сенсі) як вираз моральної гідності людини. Вони спрямовані на утримання найважливіших цінностей людського життя і утвердження людини як найважливішої цінності. Це такі права, від яких людина не може відмовитися і дотримання яких може вимагати від кожного.

Права людини є універсальними за своєю природою. Ця універсальність виявляється в декілька аспектах. В трансцендентальному аспекті – це права, якими кожна людина володіє саме як людина, незалежно від юридичного простору та історичного часу. Проте в такому сенсі права людини виступають як дуже широка абстракція, що має значення регулятивної ідеї, але важко застосовується на практиці. Врахування цього аспекту дуже важливо для обґрунтування безумовності прав людини, але він має бути доповнений історичним підходом, в межах якого права людини вважаються «синхронно-історичними», тобто всі люди, що живуть тепер, володіють цими правами. Посиданням цих двох підходів буде виділення такого аспекту універсальності прав людини, який підкреслює значущість прав людини, досягнення яких є метою в масштабах усього світу. Тобто права людини розглядаються як прояв певного ідеального виміру сучасного лорядку, ідеал в умовах глобалізації.

Водночас, на універсальність прав людини накладаються певні обмеження. Так, універсальність прав людини зовсім не означає їх уніформності, однорідності, а передбачає увагу до культурного різноманіття. Не є вони й абсолютними правами в тому сенсі, що їх правильна інтерпретація і здійснення потребують врахування культурної різноманітності та інших суспільних цілей. Тому в сучасних дискусіях слід утримуватися від крайнощів як абстрактного універсалізму, так і вузького партикуляризму.

Співвідношення універсальності та культурної різноманітності пронизує всю проблематику прав людини, проте якщо в їх розумінні акцент має робитися на універсальності, то сфера їх здійснення має бути більш чутлива до культурної різноманітності, оскільки залежить значною мірою від створення неупереджених, ефективних і надійних інститутів.

Посидання універсального і культурного в сфері прав людини в умовах глобалізації можливо лише на основі міжкультурного діалогу. Необхідно розробляти правила такого діалогу, важливою умовою якого має бути щирість, тобто комунікативність і партнерство, а не спроби нав'язати свою точку зору.

Слід критично ставитися не тільки до риторики абсолютної універсальності прав людини, а й до самої такої критики, тобто до тези про неподоланну фундаментальність культурних відмінностей між східними і західними культурами. Тому необхідно розрізняти ситуації нав'язування західних стандартів іншим культурам та дійсну важливість і універсальність прав людини для сучасного світу. Із-за недосконалості інститутів здійснення прав людини в деяких країнах не слід відкидати саму цю ідею. Нерідко аргумент про фундаментальність культурних відмінностей використовується

авторитарними режимами, які виправдовують прямі порушення прав людини посиланнями на «культурні особливості». Від політики «подвійних стандартів» слід відмовитися всім учасникам сучасного діалогу з прав людини.

О. Г. Кушніренко¹

Базові цінності конституційного ладу та їх взаємозв'язок з правовими принципами

Незважаючи на те, що чинній Конституції України вже майже 15 років, посилюється почуття, що держава і суспільство живуть не по Конституції, а по якимось своїм внутрішнім правилам. Фактична і юридична конституції не наближаються одна до одної, а розходяться все більше. В цій безумовно неприємній ситуації, втім, є і певні позитивні моменти. Адже бажання призупинити подальше розходження норм конституції та норм реального буття неминуче приведуть нас до оновлення Основного Закону України.

Чинна Конституція України базові цінності конституційного ладу містить насамперед в I розділі, під не дуже вдалою назвою «Загальні засади». Цінності, які включені в текст конституції слід розглядати в якості соціально-моральних регуляторів. Як вже справедливо відзначали деякі вчені-конституціоналісти, цінності являються відображенням надзавдання, яке народ втілює в конституційному ладі. В свою чергу і сам лад відображає такі цінності як прагнення до щастя, свободи, рівності, справедливості, солідарності, лорядку. Саме вони, на наше глибоке переконання, лежать в глибинах психології абсолютної більшості людей.

Основний Закон України закріпив велику кількість базових цінностей, які умовно можна поділити на кілька груп. Це:

- цінності конституційного ладу, що стосуються людини та громадянина, громадянського суспільства;
- цінності конституційного ладу, що стосуються української державності;
- цінності конституційного ладу, які відносяться до організації влади;
- цінності конституційного ладу, які відносяться до інших важливих сфер суспільного буття.

Сам термін «цінність» – універсальний і багатоплановий, оскільки охоплює всі сфери та рівні соціальної життєдіяльності. При визначенні базових цінностей конституційного ладу законодавець, як правило, виходить із об'єктивної чи суб'єктивної необхідності, політичної чи економічної доцільності та інших критеріїв певної користі, фіксуючи при цьому відповідні цінності у конституції та надаючи їм, таким чином, фундаментальних, базових цінностей. Не вдаючись до детального аналізу цього процесу можна зробити висновок, що при визначенні деяких базових цінностей роль суб'єктивного фактору дуже велика. Наприклад, згідно із ч.1 ст.3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. На час прийняття

¹ Кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

Конституції України дійсно визнання людини найвищою соціальною цінністю не викликало жодного сумніву. І лише з плином часу, в умовах нашої реальної дійсності виникає безліч сумнівів відносно того, що держава та суспільство дійсно вважають людину найвищою соціальною цінністю.

І дійсно, сьогодні в суспільстві відбувається переосмислення і переоцінка багатьох положень, які стосуються цінностей конституційного ладу. Цілком ймовірно, що в новій редакції конституції перелік базових цінностей може дещо змінитися: від визнання деяких такими можуть відмовитися, і напевно, що з'являться й нові, наприклад, свобода творчого самовираження, широкій ринок.

Ми притримуємося погляду тих вчених, які визнають цінність самої по собі конституції як акту, який встановлює звід основоположних цілісних імперативів державно організованого суспільства, а також відповідних конституційних принципів, які затверджують ціннісні основи та орієнтири правопорядку в окремих сферах державного та суспільного життя.

Ціннісне значення Конституції України як юридичного монодокумента найбільш повно проявляється в її верховенстві, найвищій юридичній силі, прямій дії, особливому порядку її прийняття та внесення змін. Навіть Конституційний Суд України не може перевіряти конституційність самої Конституції, її окремих положень ні за якими критеріями, в тому числі і на відповідність засадам конституційного ладу України.

Ціннісна значимість характерна не тільки Конституції в цілому, але і конкретним її нормам, які по суті є юридичним відображенням найбільш оптимальної моделі устрою державного та суспільного життя, соціальних пріоритетів та інших надзвичайно важливих положень.

Базові цінності конституційного ладу перебувають під охороною та захистом цілого ряду суб'єктів охорони та захисту самої конституції. Найбільш важливим і найбільш ефективним з цієї точки зору слід вважати Конституційний Суд України, який наділений відповідними функціями (конституційності та офіційного тлумачення). В процесі конституційно-контрольної діяльності саме він повинен офіційно підкреслити конституційну значимість цінностей конституційного ладу. Слід також підкреслити, що в практиці діяльності Конституційного Суду отримали своє обґрунтування і деякі формально не зафіксовані в Конституції України цінності, такі як справедливість, стабільність та ін.

Вказане свідчить про те, що в сучасному конституціоналізмі базові цінності проявляються в самій конституції, як акти у відповідних її нормах, а також і цінності, які з'являються в результаті нормоконтрольної діяльності органів конституційного контролю.

Слід відзначити, що базові цінності конституції – це не тільки загальнотеоретична категорія, але і категорія діючого права. Ця особливість їх юридичної природи як категорії діючого права визначається як їх конституційно-правовими властивостями, які випливають із природи конституції, як особливого роду акта, так і нормативно-доктринальною специфікою рішень Конституційного Суду України. Можна стверджувати, що за допомогою базових цінностей відбувається своєрідне збагачення та

актуалізація нормативного змісту відповідних норм, а також їх збалансованої взаємодії, що особливо важливо в умовах, коли між відповідними принципами, закріплюючими такі цінності, виникають внутрішні протиріччя. Наприклад, принципи правової та соціальної держави; свободи та відповідальності та інші. Тому нормативно-правоутворююче значення базових цінностей проявляється і в тому, що Конституційний Суд може виявляти і усувати прогалини в правовому регулюванні. Тим самим має місце гармонізація фактичних і формальних соціально-правових цінностей в нормативному змісті положень чинної Конституції України.

Нормативні приписи базових конституційних цінностей впливають із їх об'єктивної соціальної значимості для народу, волею якого вони і затверджуються в якості базових і мета яких полягає в забезпеченні найбільш оптимального розвитку суспільства на основі узгодження інтересів всередині як держави, так і на міжнародній арені.

В. С. Смординський¹

Концепт прав людини в сучасній юриспруденції

1. Права людини розглядаються як певні правові можливості людини («носія прав»), котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретних історичних умовах, об'єктивно зумовлюються рівнем розвитку суспільства й забезпечуються обов'язками інших суб'єктів («адресатів прав»). Водночас під «правами людини» (human rights) розуміються не всі права, які може мати людина, а основоположні (фундаментальні, основні) права – певний перелік загальновизнаних найважливіших стандартів, що склалися історично, є відбиттям рівня сучасної людської цивілізації й закріплені в низці міжнародних документів («каталог прав» – від 20 до 30 за різними підходами).

Водночас є й інші підходи. Так, Ф. Фукуяма (США) вважає, що права людини – це її потреби, а не можливості.

2. Серед численних властивостей прав людини слід виокремити такі:

1) Вони є суспільними можливостями індивіда – окреслюють певну сферу його автономного існування у взаємовідносинах з іншими людьми й державою, є невід'ємним складником його життєдіяльності як члена суспільства. Це своєрідні юридичні нематеріальні блага, що визначають і гарантують межі свободи та несвободи індивіда.

2) Права людини є основоположними – без них жоден індивід не може існувати та розвиватися нормально (у біологічному та соціальному сенсі). Отже, без них не можуть нормально розвиватися ні суспільство, ні держава.

3) Права людини є невід'ємними (невідчужуваними) – є невід'ємним складником особистості. Людина, що позбавлена прав, не тільки безправна в юридичному розумінні, але й не може бути особистістю, бо не має можливостей для задоволення своїх потреб та інтересів. Права не даруються державою, а здобуваються (набуваються) індивідом. Держава не надає їх людині, отже, не може й відібрати.

¹ Кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», *Україна Імени Ярослава Мудрого*